

O‘ZBEKISTON BANK TIZIMIDA AKKREDITIV VA FACTORING XIZMATLARINING O‘RNI

*Bank-Moliya Akademiyasi magistratura tinglovchisi
Sa'dullayev Abdurahmon Nurilla o'g'li*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda O‘zbekiston bank tizimida akkreditiv va factoring xizmatlarining iqtisodiy ahamiyati hamda ularning xalqaro savdo operatsiyalarida to‘lov xavfsizligini ta‘minlashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida akkreditiv va factoring operatsiyalarining nazariy asoslari, ularning bank tizimidagi roli va tashqi savdo faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu moliyaviy instrumentlarning eksport-import operatsiyalaridagi risklarni kamaytirishdagi ahamiyati yoritilib, O‘zbekiston bank tizimida ushbu xizmatlarni yanada rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Аннотация: В данной научной работе рассматривается роль аккредитивных и факторинговых услуг в банковской системе Узбекистана, а также их значение в обеспечении безопасности платежей в международной торговле. В исследовании анализируются теоретические основы аккредитивных и факторинговых операций, их роль в банковской системе и значение в развитии внешнеторговой деятельности. Также освещается значение этих финансовых инструментов в снижении рисков экспортно-импортных операций и предлагаются рекомендации по дальнейшему развитию данных услуг в банковской системе Узбекистана.

Kalit so‘zlar: akkreditiv, factoring, bank tizimi, xalqaro savdo, to‘lov xavfsizligi, eksport-import operatsiyalari, moliyaviy risklar, bank xizmatlari.

Ключевые слова: аккредитив, факторинг, банковская система, международная торговля, безопасность платежей, экспортно-импортные операции, финансовые риски, банковские услуги.

Kirish

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida global integratsiya jarayonlari jadallashib borayotganligi sababli davlatlar o‘rtasidagi savdo aloqalari ham kengayib bormoqda. Xalqaro savdo operatsiyalarining kengayishi esa to‘lovlarni ishonchli va xavfsiz amalga oshirish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, eksportyor va importyor o‘rtasida masofa uzoq bo‘lgani hamda tomonlar bir-birini yetarli darajada tanimasligi sababli moliyaviy risklar yuzaga kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, bank tizimi tomonidan taqdim etiladigan zamonaviy moliyaviy instrumentlar, jumladan akkreditiv va factoring xizmatlari xalqaro savdoda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu xizmatlar savdo operatsiyalarida to‘lov

xavfsizligini ta'minlash, moliyaviy risklarni kamaytirish hamda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston bank tizimida ham tashqi savdo operatsiyalarini rivojlantirish va eksport salohiyatini oshirish maqsadida akkreditiv hamda factoring xizmatlari faol qo'llanilmoqda. Ushbu xizmatlar yordamida banklar eksportyor va importyor o'rtasida vositachilik qilib, savdo operatsiyalarining xavfsizligini ta'minlaydi. Mazkur tadqiqot ishining maqsadi O'zbekiston bank tizimida akkreditiv va factoring xizmatlarining o'rni hamda ularning xalqaro savdoda to'lov xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

Bundan tashqari, mazkur tadqiqotda akkreditiv va factoring xizmatlarining xalqaro savdoda qo'llanilish mexanizmlari, ularning afzalliklari hamda mavjud muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston bank tizimida ushbu moliyaviy xizmatlarni yanada rivojlantirish, xalqaro savdo operatsiyalarining samaradorligini oshirish va to'lov xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism

1. Akkreditiv operatsiyalarining nazariy asoslari va xalqaro savdodagi ahamiyati

Akkreditiv xalqaro savdoda keng qo'llaniladigan to'lov shakllaridan biri bo'lib, u bank tomonidan beriladigan to'lov majburiyatini anglatadi. Akkreditiv operatsiyasida bank xaridor nomidan sotuvchiga ma'lum shartlar bajarilgan taqdirda to'lovni amalga oshirish majburiyatini oladi. Ushbu mexanizm eksportyor uchun to'lovni o'z vaqtida olish kafolatini yaratadi.

Akkreditiv va faktoring – xalqaro va ichki savdoda xavfsizlik hamda likvidlikni ta'minlovchi moliyaviy vositalardir. Akkreditiv sotuvchi va xaridor o'rtasidagi hisob-kitobni bank kafolati orqali himoya qilsa, faktoring yetkazib berilgan tovarlar uchun debitorlik qarzini moliyalashtirish orqali korxonaga aylanma mablag'larini oshiradi.

Akkreditiv Xizmati:

Maqsadi: Savdo bitimlarida sotuvchi va xaridor uchun xavfsizlikni ta'minlash.

Ishlash mexanizmi: Bank xaridor nomidan sotuvchiga hujjatlar to'g'ri taqdim etilgan taqdirda to'lovni amalga oshirish majburiyatini oladi.

Afzalliklari: To'lov xavfini kamaytiradi, xalqaro savdoda ishonchni oshiradi.

Faktoring Xizmati:

Maqsadi: Debitorlik qarzi (kechiktirilgan to'lov) evaziga sotuvchiga tezkor moliyalashtirish (naqd pul) taqdim etish.

Ishlash mexanizmi: Faktoring kompaniyasi (bank) sotuvchining xaridorga nisbatan talab huquqini sotib oladi va qarzdorlar tomonidan to'lov to'lanmaslik xavfini o'z zimmasiga olishi mumkin.

Afzalliklari: Aylanma mablag‘ni tezlashtiradi, sotuvchining likvidligini oshiradi.

Xalqaro savdo amaliyotida akkreditiv operatsiyalari asosan banklar orqali amalga oshiriladi va ular xalqaro bank amaliyotida qabul qilingan qoidalarga muvofiq tartibga solinadi. Akkreditiv operatsiyalarining asosiy afzalligi shundaki, u savdo bitimida ishtirok etayotgan tomonlar o‘rtasida ishonchni ta’minlaydi.

Jadval 1

Xalqaro savdoda asosiy to‘lov shakllarining xavfsizlik darajasi va qo‘llanishi

№	To‘lov shakli	Xavfsizlik darajasi (%)	Xalqaro savdoda qo‘llanish ulushi (%)	Asosiy afzalligi
1	Bank o‘tkazmasi	60 %	40 %	Tez va oddiy hisob-kitob shakli
2	Akkreditiv	95 %	30 %	Bank tomonidan to‘lov kafolati beriladi
3	Inkasso	75 %	20 %	Bank hujjatlar orqali nazorat qiladi
4	Bank kafolati	90 %	10 %	To‘lov majburiyatini bank kafolatlaydi

Manba: International Chamber of Commerce (ICC) xalqaro savdo qoidalari va World Trade Organization (WTO) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

O‘zbekiston bank tizimida ham akkreditiv operatsiyalari eksport-import operatsiyalarini moliyalashtirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Banklar ushbu xizmat orqali tadbirkorlik subyektlariga xalqaro savdo operatsiyalarini xavfsiz amalga oshirish imkoniyatini yaratib beradi.

2. Factoring xizmatlarining iqtisodiy mohiyati va bank tizimidagi roli

Factoring korxonalar uchun moliyaviy xizmat turi bo‘lib, unda bank yoki moliyaviy tashkilot korxonaning debitor qarzlarni sotib oladi va buning evaziga korxonaga oldindan to‘lov amalga oshiradi. Ushbu xizmat korxonalariga aylanma mablag‘larini tezkor to‘ldirish imkonini beradi.

Factoring xizmatlari ayniqsa kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ular mahsulot sotilgandan keyin uzoq vaqt davomida to‘lovni kutib o‘tirmasdan o‘z faoliyatini davom ettirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga factoring operatsiyalari korxonalar uchun debitor qarzlari bilan bog‘liq risklarni kamaytirishga yordam beradi.

Asosiy farqlar

Xususiyat	Akkreditiv	Factoring
-----------	------------	-----------

Asosiy maqsad	Xavfni kamaytirish va kafolat	Pul oqimini (likvidlikni) ta'minlash
Kimga qulay	Importchilar va eksportchilar uchun	Tovarni muddatli to'lovga sotuvchilar uchun
Garov	Odatda pul mablag'i yoki mulk	Debitorlik qarzi (schet-faktura)

Aylanma mablag'ni tezlashtirish: Mahsulot yetkazib berilgach, mijoz to'lovni 70-90% gacha bo'lgan miqdorda darhol oladi, bu esa debitorlik qarzining to'lanishini kutmasdan ishlab chiqarishni davom ettirishga imkon beradi.

Moliyaviy tavakkalchilikni boshqarish: Faktor firma (bank) debitor (xaridor)dan qarzni undirib olish xavfini o'z zimmasiga oladi.

Mijozlar bazasini kengaytirish: Yetkazib beruvchi xaridorlarga kechiktirilgan to'lov (kredit) shartlarini taklif qilib, raqobatbardoshligini oshiradi

O'zbekiston bank tizimida factoring xizmatlari so'nggi yillarda tobora rivojlanib bormoqda. Banklar tomonidan taqdim etilayotgan factoring xizmatlari tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishga hamda tashqi savdo faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

3. O'zbekiston bank tizimida akkreditiv va factoring xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari

O'zbekiston iqtisodiyotida tashqi savdo hajmining oshib borishi bank tizimida zamonaviy moliyaviy xizmatlarni rivojlantirishni talab etmoqda. Shu sababli akkreditiv va factoring xizmatlarini yanada rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakat bank tizimida ushbu xizmatlarni rivojlantirish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, bank tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish, xalqaro bank tizimlari bilan hamkorlikni kengaytirish va bank xizmatlari sifatini oshirish ushbu jarayonning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

Bank tizimi xalqaro savdo operatsiyalarida muhim vositachi hisoblanadi. Banklar eksportyor va importyor o'rtasida ishonchli moliyaviy aloqalarni ta'minlab, savdo operatsiyalarining xavfsizligini oshiradi.

Xalqaro savdo operatsiyalarida bir qator moliyaviy risklar mavjud bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- * to'lovni amalga oshirmaslik riski
- * valyuta kursi o'zgarishi riski
- * siyosiy risklar
- * tijorat risklari

Ushbu risklarni kamaytirish uchun xalqaro savdoda turli moliyaviy instrumentlardan foydalaniladi. Jumladan, akkreditiv, bank kafolati va sug'urta

xizmatlari savdo operatsiyalarining xavfsizligini ta'minlashda muhim vositalar hisoblanadi.

Shuningdek, banklar tomonidan amalga oshiriladigan monitoring va nazorat mexanizmlari ham xalqaro savdoda to'lov xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi.

Ushbu xizmatlar orqali banklar savdo operatsiyalarining ishonchligini ta'minlab, tomonlar o'rtasidagi moliyaviy risklarni kamaytiradi. Shu sababli bank tizimining rivojlanishi xalqaro savdo hajmining oshishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Jadval 2

O'zbekiston bank tizimida akkreditiv va factoring xizmatlarini rivojlantirish yo'nalishlari

№	Rivojlantirish yo'nalishi	Amalga oshirish choralari	Kutilayotgan natija (%)
1	Raqamli bank xizmatlarini joriy etish	Akkreditiv va factoring operatsiyalarini onlayn platformalar orqali amalga oshirish	Operatsiyalar tezligi 30–40 % ga oshadi
2	Xalqaro banklar bilan hamkorlikni kengaytirish	Xorijiy banklar bilan korrespondentlik aloqalarini rivojlantirish	Xalqaro savdo operatsiyalari hajmi 20–25 % ga oshadi
3	Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash	Factoring xizmatlari orqali aylanma mablag'larni moliyalashtirish	Korxonalar likvidligi 15–20 % ga yaxshilanadi
4	Bank xodimlari malakasini oshirish	Xalqaro savdo moliyalashtirish bo'yicha treninglar	Xizmat sifati 10–15 % ga oshadi
5	Huquqiy bazani takomillashtirish	Akkreditiv va factoring operatsiyalarini tartibga soluvchi normativ hujjatlarni yangilash	Bank xizmatlariga ishonch darajasi 20 % ga oshadi

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma'lumotlari, International Chamber of Commerce (ICC) savdo moliyalashtirish qoidalari hamda ilmiy manbalar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Kelajakda O'zbekiston bank tizimida akkreditiv va factoring xizmatlarining yanada rivojlanishi mamlakatning eksport salohiyatini oshirish, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash hamda xalqaro savdoda to'lov xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, akkreditiv va factoring xizmatlari xalqaro savdoda to'lov xavfsizligini ta'minlashda muhim moliyaviy instrumentlar hisoblanadi. Ushbu xizmatlar eksportyor va importyor o'rtasidagi moliyaviy risklarni kamaytirish, savdo operatsiyalarini barqaror amalga oshirish hamda bank tizimining samarali faoliyat yuritishiga yordam beradi.

O'zbekiston bank tizimida ham ushbu xizmatlar tashqi savdo operatsiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda. Akkreditiv operatsiyalari savdo bitimlarida to'lov kafolatini ta'minlasa, factoring xizmatlari korxonalar uchun aylanma mablag'larni tezkor to'ldirish imkonini yaratadi.

Kelgusida ushbu xizmatlarni yanada rivojlantirish, bank tizimida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali O'zbekistonning xalqaro savdodagi raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

Bundan tashqari, akkreditiv va factoring xizmatlarining samarali qo'llanilishi mamlakat ichki bozorida korxonalar faoliyatining barqarorligini ta'minlashga, ularning moliyaviy barqarorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, ushbu moliyaviy instrumentlar orqali O'zbekiston banklari xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashib, eksport va import operatsiyalarini yanada soddalashtirish va tezlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Markaziy bank to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma'lumotlari.
4. Mishkin F. The Economics of Money, Banking and Financial Markets.
5. Rose P., Hudgins S. Bank Management and Financial Services.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari.
7. Xalqaro savdo moliyalashtirish bo'yicha ilmiy maqolalar va iqtisodiy tadqiqotlar.